

SZENTMÁRTONI JÁNOS
**„A kétkedés fényűző
 szemüvegét hordom”**

Filip Tamás világa

Filip Tamás hiába fogalmazott úgy egy helyütt 1998-as *Függőhíd* című kötetében, hogy „Én nem akarom mindig ugyanazt / a verset írni” (*Én nem akarom*) – biztos állíthatjuk, hogy kezdettől fogva, hol indulatosabban, hol kiábrándultabban, de mindvégig egyre makacsabban ugyanazt a verset írja. Amióta olvasom őt, közel tíz éve, mintha egy hirtelen fölismerhetetlen városban bolyonganék, akár a rémálmaimban, titkos-ügynökök, eltévedt hajók, balesetek állóképei közt bukdácsolva – míg rá nem döbbenek, hogy nagyon is a valóságban téblábolok, csak épp Filip szemüvegén, ahogy ő írta előző kötete (*Rejtett ikonok*, Ráció Kiadó, 2006) *Üres lap* című versében: a „kétkedés fényűző” szemüvegével figyelem az eseményeket, katasztrófa előtti, pattanásig feszült állapotban. Filip a valóságnak sem hiszi el, hogy semmi több, de az álomnak sem, hogy nincs valóságban gyökerező lelki indítéka.

Legemelkedettebb, mondhatni, leggyöngédebb kötete *A harmadik szem* címmel 2003-ban látott napvilágot; a többségünkben eltompult belső figyelem természetrajzát tárja föl benne, a legelső gyerekkori emlékekig hatolva el. Kuriózum a 2005-ös *Mentés másképpen*, amely költői műhelyébe enged bepillantánunk naplószerű följegyzései, verskísérletezései által. Azonban e két könyv mögött és előtt a korábbi és az újabb kötetek világa, legalábbis fő sodrában, összefűz, olyan egységes és kikezdetlen horizontot tárva elé, amely nemzedéke egyik legjelentősebb költőjének mutatja Filip Tamást. S ha szívesen nem csal, ma valóban ő az egyik legeredetibb és legerőteljesebb hangú költője a nyolcvanas években indult generációnak.

„Biztonságérzetet ad az olvasónak (...) az állandó belső intonáció, amely ugyanakkor egyszer sem válik unalmassá, nem laposodik el, mert mindig fölszikkaszt benne a nyelv egy-egy hasonlat, metafora, metonímia fordulatában – s nem utolsósorban abban a jellegzetes technikai módszerben, hogy a vers poénja látszatra laza szálakkal kapcsolódik az előzményekhez. Ez utóbbinak a hatása abban áll, hogy az *elmondhatónak* csak a feléről beszél, a másik feléről pedig vagy hallgat, vagy csak áttételesen utal rá menet közben. Így válhat bennünk kiélezettebbé a döbbenet vagy a pillanatnyi értetlenség csöndje, amely szüntelen hódítói ingerekre sarkall a megfejtésben, az *elmondhatatlan felé*” – írtam évekkor

előtt *Villámok voltak álmaim* című dolgozatomban Filip írásművészetéről, s azóta sem gondolom másképp.

Leginkább azt a jellegzetességét kedvelem, hogy látványosan szenttelen, objektív módon képes rögzíteni álmokat, félelmeket. Hogy rendhagyó és váratlan asszociációi életre keltik mindennapjaink kellékeit – akik pedig használják ezeket a kellékeket, azoknak a vers reflektorfényében valódi arcát tükrözik vissza, merevítik vészjósló állóképpé.

„te azt hinnéd, hogy csak emlékezel / valamire, ami nem is történt meg soha” – írja a *Rejtett ikonok* kötet *Pillanat* című versében. Ez az a momentum többek között, amely oly félreismerhetetlenül egyénivé teszi Filip líráját: az állandó kétségben-tartás. Hogy az események vajon hány százaléka történik a valóságban, és hány a képzelet, avagy az álom terméke, amely persze semmivel sem csálóbb, sőt, csak nehezebb a dekódolása: egyrészt a megtörténhetne velünk bármikor alapérzése – másrészt a rádöbbenés miatt, hogy voltaképpen meg is történik, csak kevesen vagyunk képesek megfigyelni őket: már magát a jelenséget is, hát még a lelkünkben okozott változást.

A *Mentés másképpen* előszavában Filip a következőket írta: „*Vers és napló*. Ezzel a könyvvel apám halála után találkoztam, és egészen elvarázsolt. Akárcsak párja, a *Kulcslyuk-líra*. Károlyi Amy ebben a két kötetben megtanít bennünket látni és hallani. Meglátni és meghallani azt, amit voltaképpen látunk és hallunk, de figyelmetlenségéből elengedjük, anélkül, hogy észre (vagy szívre?) vennénk... Megtanított figyelni, emlékezni, készenlétben lenni, hogy a megfelelő látószögből érkeim, tudatom zoomjával rátaláljak az idegesítő alapzajon átjutó hangokra, felvillanó jelekre.”

Ennél pontosabban nem tudnám megfogalmazni Filip költői attitűdjét, lírai természetrajzát. Az említett állandó *készenlét* olyan emlékezőtechnikára, a dolgok lényegét meglátni tudás figyelmére, annak a bizonyos *harmadik szemnek* a használatára tanít minket, amellyel életünk, elembertelenedett világunk sötét kavalkádja, díszletei mögé pillanthatunk be. Ami megnehezíti ezt a folyamatot, hogy nem naturalista szókimondással segíti bennünk „megtörténni” a költő, hanem szimbólumokkal, sokszor szürrealista elemekkel.

A kiindulópont rendszerint konkrét esemény vagy helyzetkép (baleset, építkezés, bírósági jelenet stb.) – innen lódul a költői fantázia a belső tájak felé, egy aktuálisan izgató gondolat patakja mentén, majd spirálisan fölfelé egyfajta spirituális logika szerpentinjén – vagy épp a kétely, a találgatások ösvényén. A befejezés is titokzatos marad, de sokszor profán, sőt, néha váratlanul jelentéktelen az előzmények feszültséggel teli emelkedettsége után. Talán azért, mert legremüle-

tesebb álmaink vagy legérthetlenebb titkaink mögött is többnyire a legegyszerűbb megoldások, magyarázatok várakoznak, csak mert általában az orrunk előtt, nem vesszük észre őket.

Sok a leírt mozgás Filip költeményeiben: mintha valóban egy elvarázsolt városban bolyongana a belőle útra kelt költő, ahol mindennek és mindenkinek megfejtésre váró jelentése van. De csak a költő hol tétova, hol felgyorsuló cipőkopogását hallani. Mintha mindez egy Magritte-képben történe (*Nyugtalanság*), ahol a történetek és történések képkockáról képkockára, kime-revítve, aprólékosan megfigyelhetők. Joggal támad az az érzésünk tehát, hogy az események nem is a való-ságban folytatódnak idő után, hanem a költő képzeleté-ben – ott kel életre csak igazán az, ami mozdulatlanság-ba dermedt. Természetesen ez a belső mozivászon a kinti világot, önmegsemmisítő korunkat tükrözi vissza, annak minden borzalmával, s eltávolított helyzetében jobban szemügyre vehetjük benne tulajdon gyarlósá-gainkat is. A katarzis azonban elmarad. A félelem, a feszültség, a szorongás, a büntudat – melyet robogó hét-köznapjaink mélyén érzünk – csak fokozatosan, éjszaka-ról éjszakára oldódik bennünk. Annyira álomszerű Filip világa, hogy nem tudjuk közvetlen módon átélni – de a fülünkben, szívünkben megrekedt sorok tisztító hatása lassan, de biztosan eredményhez vezet: enyhít magányunkon, a halállal szembeni kudarcérzetünkön.

Természetesen azt, hogy Filip költészete az említett látástechnikával ellesett valóságból táplálkozik, nem-csak a verskezdekések igazolják. Világunk remek kórképét festi meg például az *F. M. R.* című, satirikus műben, ahol korunk aktuális hőse, a show-műsorokra áhítózó katasztrófa-tudósító egy földrengés utáni káosz apoka-liptikus szenvedésfolyamából, a romok között élőnek remélt halottjait kereső, tébolyult tömegből jelentkezik szak- és tényyszerűen, persze a részvét elmaradhatatlan csillogásával szemében: „És jaj nekünk, hisz nem hagy / magunkra nagy bánatunkban. / Hiába szeretnénk egye-dül sírni, / másnap meghív a műsorába.”

A már többször említett kétségben-tartás idővel misztikus játékká alakul, amely tovább fokozza ben-nünk az önmagunkra ébredés feszültségét:

*Az álom alkalmazottja
egy pohár víz képében
odakészíti a valóságot
az éjjeliszekevényre, hogy
kettőkor, amikor először
fölébredsz, azt hihesd, csak
álmodtad a szomjúságot.*

(*Öt kavics – Szomj*)

De ki ez a titokzatos látogató vagy vendég, aki időn-ként föltűnik *az álom alkalmazottjaként*? Nem más, mint a Filip Tamásban lakozó költő, akiről sokszor ő maga sem képes elhinni, hogy létezik, máskor meg a leírtakért előszeretettel háritaná rá a felelősséget (*Jelentés*). Számos versben fölbukkan, előlép a tudatalatti félhomá-lyából (*Viszony, Lélekjelentés, Üres lap, Álmatlanság, Parázs, Jelentés*). Egészen korán megismerhettük őt, talán a második kötetben jelentkezett először a *vak költő*, mint egy madárjós. Itt vakságára, azt hiszem, csak egy helyütt található utalás, de kétségünk nem lehet afelől, hogy vaksága továbbra sem a testi fogyatékosra utal elsősorban, mint inkább a belső figyelemre, a harmadik szem kiéleződött, lényegre összpontosító lelki látására – akárcsak a mitológiai Teiresziász esetében.

Amíg Filip olykor „könyvégetők és géprombolók / dühét érzi magában” (*Önarckép darabokban*) az embe-ri igazságtalanság és kegyetlenség láttán, vagy éppen a sejtjei „szakadék-mélyén / guggoló kisfiú hirtelen rádöbben: / egyedül hagyták egy rémisztő / filmmel. És nem mer moccanni sem, / sőt még arra sem képes, hogy behunyja / a szemét, csak nézi meredten, hogy / mi tör-ténik a szereplőkkel” (*Thriller*) – addig a benne lakozó költő igyekszik mindvégig higgadt maradni és rögzíte-ni a látottakat, az emlékeket, az álmokat. Kapcsolatuk színei ironikus, itt-ott esendő bájjal vonják be alakját.

Filip legújabb könyvének (*Saját erőd, Parnasszus Kiadó, 2008*) minden apró képéből vagy eseményleírásából is szinte azonnal kilátás nyílik a nagyváros káoszára, elté-velyedett, nyüzsgő-bozsgó lakosaira. Ebben a városban „Amerre nézünk, túlerő. / A látszat tolakszik elénk.” (*A túlerővel szemben*). Végletekig kiélezett ön-harc is egyúttal mindez, melynek tüzeit nemcsak az önnön vesztébe rohanó világ romlottsága szítja benne – de a kötelességeivel gúzs-ba-kötött, sokszor elkeseredett, embertársaiban csalódott közjegyző is, akit a költő próbál versek szelepein át mes-terségesen életben tartani, hogy kenyérkereső munkáját megtarthassa (*Nincs harag*). Míg a jogászai pálya mint témacsokor, vagy esetleg mint egy halvány, de kivethető háttér még csak szikrájában sem volt jelen sokáig Filip köl-tészetében – az *Amin most utazol* című, 2001-es kötet óta egyre sokrétűbben szövődik bele verseibe, soha nem tola-kodó túlsúllyal, de mindig önmagán túlmutató jelentéstar-tománnyal, amely tovább gazdagítja költője karkai világát.

Ön-harcát az is fokozza, hogy a kicsinyes világ óha-tatlanul belőle is ledarál valamit mindig napról napra, kompromisszumok nyaktilójához térdepelteti, s mivel alapvetően jó ember, aki iszonyodik mindennemű erőszaktól, kénytelen a bűnrészesség terhet maga is cipelni (*Hazafele*). Undorát csillapítandó ezért a leg-többször kíméletlen önmagához:

...fölbiztatom a moderátort, legyen szigorú
hozzám, és mindig meg fogom
köszönni, ha egy napra
kitilt a saját életemből.

(Végszomj)

A Filip valamennyi kötetén végigvonuló hajómotívum képzetrendszerének jó néhány toposzát aktivizálja: az ismeretlen meghódításának odüsszeuszi kalandját, az élet értékeinek megtartását és megmentését Noé bárkájával, az „egy csónakban evezünk” közhelyének egyetemes létérzessé tágítását, a műveltség süllyedésének atlantiszi tragédiáját. A legújabb kötetben azonban a mítosz színei mintha elhalványodnának, megkopnának ezen a hajón, s pusztán a szorongással és szégyennel teli hétköznapi élet allegóriájaként bukkanna föl újra és újra, mint például a *Reggel* című versben: „...ma is mentőmellényt / kell húznom, és úszhatok a szennyben, / a többiekkel együtt...” Amíg a benne emlékező kisfiú sokáig úgy hitte az apjával tett karácsonyi esti séták alatt, hogy „csak a könyvekben halnak meg az emberek” (*Séta – Emléktúra*) – a meghasonlott felnőtt már kénytelen nap mint nap farkasszemmel nézni az elmúlással is; „Múltja rákövült köpeny, izzad és didereg / benne” (*Lassulás*). De nincs mit tenni: „Ha végére érsz, kezdheted előlről: / a hajót örökké festeni kell” – írja Filip *A felejtés ellen* című versben.

Rendkívül sötét, már-már apokaliptikus képet rajzol, hangulatot áraszt, évről évre figyelmeztetőbben Filip költészete, amelyben *tűzoltót* és *gyűjtogatót* ugyanaz a sors görget végzete felé. Úgy tűnik, senki és semmi nem állhatja útját a nembeli ember pusztulásának (*Tűz van*). Nagyon is hihető, hogy ezek a ninivei, végórákat rögzítő, dokumentáló lírai helyzetjelentések civilizációnk és a lélek belső állapotáról – minden szürrealista képzetársításukkal együtt – nem egy pesszimista elme utópisztikus, komor víziói, hanem nagyon is már a Jelen, amelyben nyakig ülünk. Filip, mint orvos a betegének, kitapogatja ennek a Jelennek ütőerét, minden kis porcikáját, hogy alaposan kiismerje, és bizton mutathassa föl kór- és korképét.

Megfigyeléseivel mintha azt akarná igazolni, hogy létünkben nincsen semmi abszurd – vagy ha mégis,

akkor minden az. Figyeljük csak meg a következő eseményben, amely egy szokványos reggelnek indult:

...gyalog megyek tovább, a nagyra nőtt sokaság
befogad, a plexipajzsok tompán fénylenek,
ápolónők és diákok, tündérek, varázslók,
mind egyszerre beszélnek, és mégis értem,
nem fáj a hirtelen csontig hatoló élet...

(Reggel)

A „most van soha” állapotában élünk (*Perem*), amelynek Filip hiteles krónikása. Verseit joggal olvassák majd egy új reneszánszban, ha lesz, amikor az ezredforduló középkorába akarnak bevilágítani zseblámpafénnyel.

Meglehetősen végzet-hangulatú a *Saját erőd* kötet záróverse is, *Az időről*. Ahol a katasztrófafilmek kezdődnek, ez a könyv ott ér véget – a nyugtalanság idegesítő bizsergését hagyva tudatunk mélyén. De ez termékenyítő nyugtalanság. Rajtunk múlik, hogy teremtő nyugtalansággá is váljék. Mert ha talán időben észbe kapunk, hogy valamit visszaforgassunk elsinkófált életünkéből, jobba, tisztábbá válhatunk a munka által, amit ezáltal és ezentúl nem szabad megspórolnunk, ha akarjuk, hogy fiaink s lányaink még egymás szemébe tudjanak nézni.

Számomra a kötet egyik legmegindítóbb verse a *Függő idő*. Kegyelmi pillanatot rögzít, amikor az ember néhány másodperc erejéig rálát az életére. Többek közt az ilyen pillanatait irigylem és becsülöm Filip Tamást:

*Remeg a levegő a krematórium felett –
olvasom egy misztikus regényben, vér-
vételre várva. Véletlen könyv, nem őt
akartam, de jobban elfért a zsebben.*

*Az ablakon kinézek, itt mindenfelé remeg.
Láz perzsel, a fogoly gyerek, akit körbe-
nöttem, szorong belül, nem dörömből,
csak lüktet, mint a szégyen.*

*Függő idő ez, leszámolás előtti, hosszan
kítartott pillanat, szembenézés, mintha
gyűlölné bennünket a nyár, lassan égünk,
ez a levegő mitőlünk remeg.*

